

ՊԱՏԱՐԱԳԻ ԼԵԶՈՒՆ

«Կան կրկնութիւններ, որոնք նման են մեխի. մի ֆանի հատ է պէտք, որ մեխուելիքը ոչ միայն վայր չընկնի, այլեւ մնայ ընդմիշտ»:

ՊԱՐՈՅՐ ՍԵՒԱԿ

Հայ եկեղեցւոյ Պատարագի լեզուն՝ գրաբարը, անգլերէնի վերածելու հարցը, կրկին հրապարակ բերուած է այս օրերուն, եւ այդ առիթով ստեղծուած են անհարկի խօսակցութիւններ, անտեղի բանավեճեր ու անախորժ լեզուակռիւններ: Հրապարակը վերստին փոթորկած է ու բռնկած լափիզող հուրով, վասնզի մեր եկեղեցւոյ աւանդութեանց նախանձախնդիր մարդիկ՝ հաւատարմօրէն կ'ուխտեն պահել պատմականօրէն նուիրագործուած գրաբարը առանց տատամսումի ու այլեւայլի: Անոնք ի գին ամէն գոհողութեան կը պայքարին պաշտպանելու գայն: Ի դիմաց գրաբարը փոխելու այս անհարկի ու անիմաստ առաջարկին ոչ միայն ապշահար ենք ու զարմացած, այլեւ մեր ուղեղները ընդարմացած են: Իցիւ թէ ամբողջապէս հասու ըլլալինք նմանատիպ մտածմունքի ու վարմունքի հիմնական ու մանաւանդ տրամաբանական ու գործնական պատճառաբանութիւններուն:

Համայն հայութիւնը յուզող, վրդովող ու խռովող հարց է այս, որուն կարելի չէ թեթեւակիօրէն ու պարզամտօրէն մօտենալ: Ներկայիս, երբ հայութիւնը շրջապատուած է քիւրաւոր խաչերով ու հոգեմաշ նեղութիւններով, գրաբարը անգլերէնով փոխարինելու հարցը իբրեւ աւելորդ բռն, կու գայ ծանրացնելու անոր վիշտը եւ վիհեր բանալու անոր սրտին

մէջ: Արդ, ուրեմն, անտարբեր մնալու քարոյական իրաւունք չունինք: Պահն է աչալըջութեան ու զգաստութեան: Հոգեւոր արիութիւն է հարկաւոր դէմ կանգնելու նման պատմական որոշումի:

Գրաբարին դէմ շղթայագերծուած կատաղի հալածանքը, անոր հանդէպ ցուցաբերուած աննպաստ կեցուածքը եւ անտարբերութիւնը նոր չեն բնաւ: Անցեալին, գրաբարէն ձերբազատուելու փորձեր բազմիցս կատարուած են ու ձախողած որովհետեւ եկեղեցւոյ վերին իշխանութիւնը հաստատ ու աներբեր մնացած է գայն պահելու իր որոշումին վրայ:

Վերջին ֆանի մը տասնեակ տարիներուն, յարատեւ շշուկներ կը բռնածէին գրաբարի ոչ-այժմեականութիւնը եւ անցողակիութիւնը շեշտող-նոյնիսկ ոմանք Պատարագը անգլերէնով մատուցելու փորձեր ալ կը կատարէին՝ տեսնելու հակազդեցութիւնը մեր ժողովուրդին եւ ֆաղելու արդիւնքը իրենց փորձին: Այս նախափորձերը, անտարակոյս, յուզումի ու վրդովումի ալիք բարձրացուցին մեր թեմէն ներս: Անդին, եղան ուրիշներ, որոնք խորին գոհունակութեամբ դիմաւորեցին այս յամեցած նորութիւնը եւ ողջունեցին անգլերէնի հնարաւոր ու փառաւոր մուտքը մեր սրբազան, հնարոյր եկեղեցիներէն ներս: Ներկայիս, անգլերէն լեզուի կողմնակիցներ, բուն ընդդիմութիւն կը ցուցաբերեն գրաբարի գործածութեան, վասնզի կ'առարկեն որ

գրաբար հասկցող չկայ եւ ծէսը պէտք է դարձնել կենդանի՝ Պատարագը մատուցելով հասկնալի լեզուով եւ համօրէն հաւատացելոց մասնակցութեամբ, որպէս զի դառնայ գրաւիչ եւ հայերուն եւ օտարներուն:

Հիմնականին մէջ, դարի հրամայականէն առաջնորդուած, եւ քնականաբար, օտարները սիրաշահելու մարմաջէն մղուած, ծէսը արդիականացնելու մտահոգութեամբ, եւ այն՝ ամենքին հաւասարապէս դիւրամատչելի դարձնելու դիտաւորութեամբ, ներքին անգուսպ շարժում, եւ կամ բուն ցանկութիւն յառաջացած է անգլերէնին ընթացք տալու: Այս աննախադէպ երեւոյթը դրական ու փրկարար ըլլալէ աւելի կրնայ ըլլալ ժխտական ու կործանարար: Այսպիսով, կարելի է ըսել, որ գաղթաշխարհի հայութիւնը վերջապէս ազատութիւն պիտի վայելէ, իւրաքանչիւրը իր երկրին մէջ, իրեն յատուկ լեզուով Պատարագը մատուցելու՝ ընդմիջտ փոխելով հայ եկեղեցւոյ դիմագիծը կամ կերպարանը:

Այս հարցը, ժամանակին օրակարգի նիւթ դարձաւ Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդի ժողովին եւ անոր բարձրագոյն որոշումը մեզի հաղորդուեցաւ շրջաբերականով՝ Առաջնորդին կողմէ, որուն մէջ յստակօրէն կը յայտնուէր մեզի Պատարագի լեզուն պահել անխախտ:

Մեր Թեմի կանոնադրութեան համաձայն, Միական Խորհուրդը եւ Թեմական Պատգամաւորական ժողովը երբեւիցէ ծիսական, կանոնական, դաւանարանական, աստուածաբանական հարցերով չեն զբաղած եւ նման հարցեր արծարծելու կարիք ալ չունին: Անոնց իրաւասութիւնը վարչական ու կազմակերպչական աշխատանքի ծիրին մէջ է:

Խնդրոյ առարկայ հայ պաշտամունքի լեզուն՝ գրաբարը, ճիշդ է, հնացած է ու դժուարըմբռնելի, բայց մեր պահանջը մեր ժողովուրդէն՝ գրաբար սորվիլ չէ, այլ՝ էական որոշ տարրերու իւրացում: Յընթացքս Ս. Պատարագի, բազում անգամներ կը կրկնուին նոյն բառերը եւ նախադասութիւնները: Թեթեւ չանք մը մեր ժողովուրդին կողմէ սորվելու հարկ եղածը՝ բարւոյ լուծում պիտի տայ ստեղծուած հարցին:

Պէտք է նկատի ունենալ որ մեր ողջ Պատարագի երգեցողութիւնը ստեղծագործուած է գրաբարի քնագրի համաձայն: Եղանակներուն շեշտադրութիւնը, շնչառութիւնը, տրոհումները եւս կատարուած են գրաբարի մտածողութեամբ, հայկական տրոփումով ու յագեցումով: Մեր Պատարագի գրաբարեան քնագիրը հանդերձուած է հայկական եղանակներու տարագրով: Վերցնել մէկ այլ օտար լեզու եւ զայն հանդերձել հայ Պատարագին մասնաշատուկ երաժշտութեամբ, անոր երանգով, անկասկած, պիտի ըլլար պարզապէս կարկտել, հետեւաբար եւ բարոյապէս ոչնչացնել մեր ողջ հրաշալի ստեղծագործութիւնը: Երգարուեստի մէջ կարելոր է նկատի ունենալ բառերը, որոնց վրայ (իմա՝ իմաստի, հնչիւնի, վանկի, շեշտի, եւլն) կը գրուի երգը:

Ներկայիս, շեշտը կը դրուի փոխելու Պատարագիչի ու սարկաւագի մասերը: Ապագային հաւանաբար պիտի առաջարկուի փոխել նաեւ դպրաց դասի բաժինը: Արդ, եթէ անգլերէն բարգմանուած Պատարագի նոր եղանակներ պիտի յարմարցուն ու երգուն, տարակոյս չկայ որ անոնք պիտի ըլլան գուրկ հայկականութենէ, արուեստական ու բոնագրօսիկ: Լեզուի փոփոխութեամբ,

հայկական ոգին ալ մեզմէ վանած պիտի ըլլանք:

Գրաբարի քացակայութիւնը շատ ծանօթէն պիտի ճնշէ մեր հոգիները: Անգլերէնով Պատարագի մատուցումը խորապէս պիտի վշտացնէ մանաւանդ մեր աւագ սերունդը, որ անցաւ սուրէն, հուրէն ու ջուրէն, քամեց ցմրուր քաժակը դառնութեան՝ տեսնելով սով ու սրածութիւն, գրկանք ու սպառնալիք, ամսոր ու ջարդ, անվերջ ցաւ ու տառապանք: Հակառակ այս ամբողջին, այդ տառապակոծ սերունդը ամուր կառչած մնաց իր մայրենի լեզուին, «ցեղին ձայնին», հաւատքին, ինքնութեան, լինելութեան: Մեր հին սերունդը քացարձակապէս նախատուած ու վիրաւորուած պիտի զգայ այս արմատական փոփոխութեամբ: Ոմանք նոյնիսկ պիտի դադրին հայ եկեղեցի յաճախելէ որովհետեւ իրենց համար հայկական ոչինչ մնացած պիտի ըլլայ: Ուրիշներ, հաւանաբար, նախընտրեն օտար եկեղեցի յաճախել՝ խզելով իրենց կապը սնուցիչ մայր երակէն:

Հայ դարաւոր եկեղեցւոյ հաստաքեստ մոյթերը սասանելու եւ անոր ամրակուռ պարիսպները քանդելու նշաններ են ասոնք: Նման անպատասխանատու արարքներ մեզի ազգովին պիտի կործանեն: Այս հարուածը գէթ պէտք է խնայուի հայոց քաղաքացիական եկեղեցիին:

Դժբախտաբար, ոմանց համար գրաբարը ոչ մէկ նշանակութիւն եւ արժէք չունի: Անոր վերացումը մեր եկեղեցական կեանքէն ոչ մէկ պակաս կրնայ ստեղծել: Մեր մեծ քանաստեղծ Յովհաննէս Թումանեան տեղ մը շատ գեղեցիկ կերպով կ'ըսէ. «Հոգեւորական ասելով երկար շորեր են հասկանում եւ երկար միւրում: Ու եթէ նա Աւետարանը փնացնի - ոչինչ, քայց եթէ միւրումը

խուզի, մեծ իրարանցում կը ձգի հաւատացեալների մէջ»: Նոյնն է պարագան նաեւ գրաբարին: Գրաբարը անդամահատել, կրճատել, վերացնել, փնացնել - ոչինչ, ապա փորձեցէ վերացնել կամ ջնջել եկեղեցիներու դաշտահանդէսները (Picnic) կամ վաճառատոները (Bazaar), եւ կամ գորգավաճառութիւնը (Rug Sale) եւ կը տեսնէք թէ ինչ ահաւոր աղմուկ կը քարձրանայ, կը տեսնէք թէ ինչպէս զանգուածային դժգոհութիւն կ'առաջանայ: Ոմանց համար եկեղեցին հանդիսավար է լոկ, ուր մարդիկ կը հաւաքուին ակումբային դիտաւորութեամբ ու հոգեքանութեամբ, եւ կամ աւելի լաւ է ըսել՝ առեւտրական հաստատութիւն մը դեկավարելու ցանկութեամբ:

Մարդ մերթ կ'ուզէ հարցնել թէ անգլերէն լեզուի նորամուծումը արդեօք մտածողութեան ու մանաւանդ հոգեւոր զգացողութեան նոր որակ ու մակարդակ պիտի բերէ: Բնական է՝ ո'չ: Գրաբարի հակառակորդներ, կը զգան որ ժամանակը եկած է որ դարաւոր օրէնքը բեկանուի եւ սովորոյթը վերացուի: Վստահաբար ի մտի ունին «Հարկ լուծանէ զօրէնս» նշանաւոր խօսքը: Ոմանք նոյնիսկ կը հաւատան որ Մարթ Թուէյնի խորհուրդով հարկ է ընթանալ. «Սովորոյթը սովորոյթ է, զայն պատուհանէն դուրս չեն նետեր, հարկաւոր է զայն քայլ առ քայլ հրապուրելով դուրս հանել տունէն»: Անտարակոյս, սովորութիւններ կան կեանքի մէջ, որ պէտք ունին փոփոխութեան: «Սովորոյթի ուժը» շատ մը հարցերու մէջ կրնայ մեզ կաշկանդել եւ թոյլ չտալ որ մենք յառաջանանք ու զարգանանք: Բայց գէթ այս հարցի մէջ «սովորոյթի ուժի յաղթահարում»-ի հետ գործ չունինք: Գրաբարի պահպանումը կ'անդրանցնի սովորական սովորոյթը,

որովհետեւ ան այլեւս դարաւոր աւանդոյթ է, որ մենք ժառանգած ենք մեր նախնիներէն: Աւանդոյթը կարելի չէ ժխտել որովհետեւ սերտ աղերս ունի մեր ժառանգականութեան հետ:

Գրաբարը ժանգագերծ է ու անընդունակ հիննալու, եթէ հիննայ իսկ, աւելի կը քաղցրանայ: Օտարներ կրնան զարմանալ թէ ինչպէ՞ս այս լուսաւոր դարուն, հայեր կը շարունակեն գործածել հնացած ու անգործածելի դարձած գրաբարը: Վահան Տէրեան ճիշդ ըսած է. «Մեզ չի հասկնայ օտարերկրացին»: Եւ իրօք, ոչ-հայեր, երբեք պիտի չհասկնան թէ հայեր միայն ու միայն այսպիսի աւանդապահութեամբ ու բծախնդրութեամբ կրցած են պահել ոչ միայն իրենց ինքնութիւնը, այլեւ բազմաթիւ գանձերը եւ ոգեղէն արժէքները:

Խորին ցաւ ու ափսոսանք հարկ է յայտնել որ հասած ենք այսպիսի դժբախտ ու անբաղձալի օրերու: Միշտ առկայ էին բաղձանքն ու ակնկալիքը, որ «բախտորոշ ու ժպտուն» օր մը գրաբարը վերջնականապէս կը դադրի գործածութենէ: Դարերով՝ արեամբ, արութեամբ ու սրբութեամբ պահպանուած եւ ոչ երբեք հնացած անզուգական գրաբարը մահաֆունի կ'ուզեն դրկել եւ անոր փոխարէն կը պահանջեն հայոց պաշտամունքին անհարազատ ու անհաղորդ լեզու մը: Կեանքի մէջ, կան զնայուն ու մնայուն արժէքներ, կորչող ու մշտատեւ իրականութիւններ: Գրաբարը ցարդ ներկայացուցած է մնայուն արժէք ու յուսալի է որ նշանախէց միսկ չփոխուի եւ մնայ անհպելի ու անփոփոխ:

Դարերով, հայ կղերը, հաւատարիմ ու բժախնդիր իր նախահարց

աւանդին, խղճմտութեամբ ունկնդրելով իր ցեղին ձայնը, ամենայն ճշդակատարութեամբ ու օրինապահութեամբ պահպանած է իրեն սրբութեամբ աւանդուածը:

Գրաբարը մեր Պատարագի ոգին է: Ան յաւերժական ակունքն է մեր ներշնչումի, աղօթքի: Պատարագը կարելի է մատուցել աշխարհի որեւէ լեզուով, բայց հայ Պատարագ չըլլար: Հայ Պատարագի համար կենսական է ունենալ հայերէն լեզու: Մեր ոսկեղէնիկ գրաբարը հարազատ արտայայտութիւնն է մեր վճիտ զգացումներուն: Գրաբարով շնչած, աղօթած ու ապրած են մեր նախահայրերը դարերով: Մենք եւս, իբրեւ արժանաւոր յաջորդները մեր նախնեաց, պարտինք շարունակել գրաբարը եւ անոր ոգիով հաղորդել ու մկրտել նորահաս սերունդը:

Աւանդախախտութիւն պիտի ըլլար գրաբարի ջնջումը (թէկուզ եւ ժամանակաւոր) կամ փոխարինումը մէկ այլ լեզուով: Լեզուն խտացումն է մեր նուիրական զգացումներուն: Լեզուն է որ կը միատեղէ ու կը զօդէ ժողովուրդի բոլոր բեկորները եւ անոնց միջեւ կը ստեղծէ անփակտելի կապ: Լեզուն է որ թարգմանը կը հանդիսանայ մեր կոտտացող ցաւերուն եւ հրճուանքներուն, տենչերուն ու երազներուն:

Վերստին կրկնենք, վասն զի «կան կրկնութիւններ, որոնք նման են մեխի. մի քանի հատ է...»: Գրաբարը այսօր եւս կը խօսի մեր սիրտերուն իբրեւ պերն, սահուն, պատկերաւոր, հարազատ, հարուստ, պարզ ու վճիտ լեզու: Հետեւաբար, հարկ է գրաբարը պահպանել իբրեւ զրիք ական:

ՋԵՆՈՐ ՔԶՆՅ. ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ